

УДК 007: 304: 001

СКЛАДОВІ ПОНЯТТЯ «КОМУНІКАЦІЯ» ЯК МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА КУРСУ «ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ»

Казакова Т.В.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Поняття «комунікація» показано як восьмичленна системна єдність.

Ключові слова: *комунікація, спільнота, суспільство, ідентифікація, інформаційна революція, сігніфікація, ментальна сутність, Інший, діалог, герменевтика, інтерпретація, комунікативні технології.*

Постановка проблеми. Сучасна філософсько-гуманітарна цікавість до комунікації, про що свідчить, зокрема, і поява в Україні журналу «Світ соціальних комунікацій» [12], зумовлює певне зосередження на типологічному осмисленні численних визначень поняття «комунікація».

Аналіз останніх досліджень з проблематики роботи. Саме цій проблемі – визначенню поняття «Соціальні комунікації» – приділив увагу В. Різун: «**Соціальні комунікації** – така система суспільної взаємодії, яка включає визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення і підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності, що спрямована на розробку, провадження, організацію, удосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які складаються між різними соціальними інститутами, де, з одного боку, у ролі ініціаторів спілкування найчастіше виступають соціально комунікаційні інститути, служби, а з іншого, – організовані спільноти (соціум, соціальні групи) як повноправні учасники соціальної взаємодії» [11, с. 7] (курсив автора. – Т. К.).

Відомий вчений сміливо зламав традицію визначення «комунікації» (ми розділяємо точку зору О. Холода про семантичну надмірність терміну «соціальні комунікації» у гуманітарних науках [16, с. 22]) як «отримання повідомлення на відстані за допомогою нематеріальних засобів» [10, с. 188], вказавши саме на її феноменологічну сутність – *встановлення й підтримання контакту*. Саме навколо цього стрижня і потрібно розглядати елементи цього синтетичного поняття.

Мета і завдання. Отже, виявимо основні складові поняття комунікації у сучасному гуманітарному дискурсі та з'ясуємо їх системні відношення.

Перша складова поняття «комунікація» тлумачить його як «*участь у спільноті*». Аристотелева та Гоббсова концепції соціального продовжували осмислюватись і у XIX-XX ст. Проблему природності чи штучності соціального осмислив Ф.Тьоніс через бінарну опозицію «*спільнотність / суспільність*» [14]. Е. Дюркгайма, який заперечив бінарність опозиції Тьоніса і довів, що сучасною спільнотою є сучасне суспільство [5].

Саме ця якість суспільного підкреслюється у наступному визначенні В.В. Різуна, у якому комунікація подана через призму поняття «ідентифікації»: «Комунікація – це зумовлений ситуацією й соціально-психологічними особливостями комунікаторів процес встановлення й підтримання контактів між членами певної соціальної групи чи суспільства в цілому на основі духовного, професійного чи іншого єднання учасників комунікації, який відбувається у вигляді взаємопов'язаних інтелектуально-мислительних та емоційно-вольових актів, опосередкованих мовою й дискретних у часі і просторі» [13, с. 13-14] (Курсив мій. – Т.К.).

Друга складова поняття «комунікація» тлумачить його як *засіб зв'язку або з'єднання*. Тут важливо зосередитися на трьох *інформаційних революціях людства* (мова, писемність, друк).

Щодо **появи людської мови**, то тут важливо ознайомити студентів з теорією Н. Хомського про те, що «мова є інстинктом людини» [9, с. 3]. теорії – ідеї. Основні положення цієї теорії зводяться до таких: **1)** мова не є атрибутом матеріальної культури, який ми осягаємо так само як роботу годинника. Це особлива складова у біологічній конструкції нашого мозку; **2)** мова – це складна спеціалізована навичка, яка самотужки розвивається у дитини і не потребує свідомих зусиль або систематичних настанов; не пов'язано це і з осягненням глибинної логіки мови; **3)** мова – «психологічно зумовлена здібність», «орган інтелекту», «нейронна система», «автономний відсік логічних викладок», «інстинкт» (люди вміють говорити на кшталт того, як павуки вміють плести павутину). Мова не у більшій мірі є продуктом культури, ніж біпедальність; це не прояв загальної здібності до знакової комунікації. Дар мови – не привід виділяти людину з царини біології. Складна структура мови належить нам по праву народження: діти несуть у собі певну схему, загальну для граматик усіх мов, Універсальну Граматику, яка підказує їм, як виділяти синтаксичні моделі у мові батьків [9, с. 9-16].

Поява писемності приводить до суттєвих соціокультурних трансформацій: **1)** фонетичний алфавіт («котрий відділив смислове значення від звука і репрезентував цей звук у вигляді візуального коду» [13, с. 88]) вивів людину із світа тотальних взаємозалежності і взаємозв'язків, позбавив її родової приналежності, переніс із племінного життя у цивілізацію, вказав шлях до свободи і незалежності; **2)** акт письма привів людину до упорядкованості й логічності мислення, що привело до *руйнування міфологічного мислення* [8, с. 54-64]: фонетична грамотність вирвала спільноти із світу сакрального простору і часу, перенесла їх у світ, позбавлений ідеології родоплемінного уособлення, «мирський» простір і час цивілізованих і прагматичних людей [8, с. 105]; **3)** писемність спричинила *першу революцію в освіті*: процес навчання був відділений від процесу виробництва [18, с. 178]; **4)** завдяки простоті алфавіту писемність отримала найширше розповсюдження; навчання читанню та письму стало загальнодоступним [4, с. 56]; **5)** традиції писемності зберігаються у нашому мовленні, моделях сприйняття, проявляються у просторово-часовій організації повсякденного життя [8, с. 66].

Але *рукописи* самі по собі були «неповороткими» і складними для того, щоб отримати статус «внутрішнього керівництва дією» [8, с. 64]. Тільки **друкована культура** прийшла до цього. Хоча Ф. Бродель і характеризує період 1350-1450 рр. як «найсильніший період європейського занепаду» [1, Т. 3, с. 563], саме наприкінці цього періоду виникає друк, ознакою якого стало «повторення» [8, с. 77], а

наслідками – зростання націоналізму (що витіснив трайбалізм), зростання ринків і грошових відносин [8, с. 103].

Третя складова поняття – людські стосунки у *сигніфікації* [17] – підкреслює її *знаково-символічну природу*.

Четверта складова поняття комунікації включає у себе проблему «*транспортування ментальних сутностей* – ідей, думок, значень. Ця проблема полягає у тому, чи може мова бути, за визначенням Д. Локка, «Великим Трубопроводом», чи, все ж таки, за знаменитими словами Ф. Тютчева, «мысль, изреченная есть ложь» через те, що свобода особистості у творенні значень робить сумнівною передачу думок [15], а значить комунікація є певною «прірвою» [10]. Але, як вважає Дж. Пітерс, «неможливість контакту, на яку стільки нарікали в минулому, може виявитись центральною і благотворною властивістю людської долі. *Мрія про комунікацію залишає надто мало поваги до людської недоступності*. Подолання розривів за допомогою «кращої» комунікації може позбавити солідарність і любов усього їхнього змісту» [10, с. 67] (Курсив автора – Т.К.). За словами Пітерса, ми маємо надто суворі вимоги до комунікації, а насправді вона є «рідкісним дотиком до іншості, а не поєднанням свідомостей» [10, с. 268]. Уся ж історія думки про комунікацію свідчить про те, що пошук єднання з іншими диктується досвідом самотності й відокремленості. Проблема ж комунікації полягає не у ненадійності Мови, а у нездоланній відмінності «Я» й «Іншого». Найтяжче ж у комунікації не те, щоб бути вірним власному внутрішньому світові (хоча і це буває важко), а те, щоб мати милосердя до інших і ніколи не вбачати у них самих себе, як це ми звикли робити.

П'ята складова поняття комунікації – *проект узгодження «Я» з «Іншим»*, який ще Гегель трактував як «своє інше», а некласична філософія як «буття-з» (Хайдеггер), «спів-буття» (Сартр: «мені потрібен Інший, щоб цілісно досягнути усі структури свого буття»), «буття-один-з-одним» (Бінсвангер), «Я – Ти» (Бубер), «Я, що знайдене на дні Іншого» (Дельоз).

Одним з різновидів проекту узгодження «Я» з «Іншим» є *діалог* (**шоста складова** поняття комунікації) – взаємодія між суб'єктами, за допомогою якої відбувається *розуміння* (протилежний діалогу тип комунікації – «розсіювання» [10, с. 41-70]).

В аспекті такого тлумачення діалогу слід звернути увагу студентів на три моменти. **Перший:** визначення комунікації *Ю. Лотманом* як «перекладу тексту з мови мого «Я» на мову твого «Ти»» [7, с. 12] (можливість такого перекладу зумовлена тим, що коди обох учасників комунікації, хоч і не тотожні, але перетинаються [7, с. 13]). **Другий:** загальними ознаками діалогічного відношення Я – ТИ, за концепцією *М. Бубера*, є такі: **1)** повна симетричність діалогічного відношення; **2)** безпосередність діалогічного відношення як заперечення всякої можливості його підпорядкування будь-якому передбачуваному споконвічному об'єктному відношенню; **3)** винятковість, неповторність, унікальність діалогічного відношення; **4)** істотні діалогічні відносини тільки в проміжній сфері, що знаходиться між конфронтуючими партнерами; **5)** нестійкість міжособистісного діалогічного відношення, обов'язкове перетворення його в суб'єкт-об'єктне відношення типу Я – ВОНО; **6)** спонтанність виникнення діалогічного відношення [2, с. 81-82]. **Третій:** діалог не завжди оцінюється у позитивному модусі; так *Дж. Пітерс* вказує на «моральну тиранію діалогу» [10, с. 168].

Іншим проектом узгодження «Я» з «Іншим» є *герменевтика* (сьома складова поняття комунікації) – теорія та процес *інтерпретації*, котра «покликана розв'язувати загальні проблеми комунікації – з'ясовувати та пояснювати різні погляди з того чи іншого приводу, знаходячи спільний ґрунт для розмови, обміну думок, розуміння проблеми в межах певної спільноти» [19, с. 18-19].

Типологічними різновидами Герменевтики є: *переклад* (досвід іншого і переніс змісту у свою мову), *реконструкція* (відтворювання істинного смислу або ситуації виникнення смислу) та *діалог* (формування нового змісту – і суб'єктивності у співвіднесенні з існуючим).

Восьма складова значення поняття «комунікація» вказує на *механізми*, за допомогою яких передається інформація: гробниці, монети, собори, марки, прапори, годинники, преса, пошта, телеграф, фотографія, кіно, театр, телефонія, звукозапис, радіо, телебачення, Інтернет, надписи на посуді чи одязі, шкільні підручники, тощо. Я свідомо зробила такий різношерстий перелік каналів комунікації, до речі, стандартний для західних академічних праць про ЗМІ, щоб зламати певну «зашореність» традиційного журналістикознавства.

Слід зазначити важливість психологічного впливу саме механізму комунікації, особливо, на адресанта. Як вважає М. Маклюен, «рухомі наборні шрифти створили публіку» [8, с. 20], а «електрична технологія впливає на звичні нам способи сприйняття й навички діяльності таким чином, що відроджує у нас мисленеві процеси, властиві первісним людям» [8, с. 69].

Висновки. Отже, ми виявили системну єдність основних складових сучасного розуміння соціальних комунікацій у гуманітарному дискурсі навколо стрижня, вказаного В.В. Різуном: участь у спільноті як той чи інший проект узгодження «Я» з «Іншим» (герменевтика чи діалог), засіб цього з'єднання, транспортування ментальних сутностей у цьому з'єднанні через знаково-символічну систему.

Перспективи подальших досліджень. Ця система може бути плідною для поглиблення розуміння комунікації як найпотужнішого поняття *перетину кордонів*, як поняття, що, з одного боку, запрошує до роздумів про наші стосунки з творіннями, кожне з яких позначено маркером «Інший»: тендерна, расова, національна, класова, політична, поколінева, сексуальна, інтелектуально-розова іншність, а, з іншого, – про ідентифікаційні стосунки із власним «Я».

Список літератури

1. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV–XVIII вв. / Ф. Бродель. – М.: Прогресс, 1992. – (В 3-х т.)
2. Вайман С.Т. Диалогика согласия: по мотивам сочинений М. Бубера / С.Т. Вайман // Человек. – 1997. – № 1. – С. 70-82.
3. Гринберг Дж. Антропологическая лингвистика. Вводный курс / [пер. с англ. В. П. Мурат, отв. ред. В. Д. Мазо] / Дж. Гринберг. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 224 с.
4. Дирингер Д. Алфавит / [пер. с англ. И.М. Дунаевской, Г.А. Зографа, И.А. Перельмутера] / Д. Дирингер. – М.: ИЛ, 1963.
5. Дюркгейм Э. Социология / Э. Дюркгейм. – М.: Канон, 1996. – 459 с.
6. Лоренц К. Агрессия. Так называемое зло: [пер. с нем. Г.Ф. Швейина] / К. Лоренц. – М.: Прогресс, Универс. – 1994. – 272 с. – (Б-ка заруб. психологи).

7. Лотман Ю.М. Культура как коллективный интеллект и проблемы искусственного разума / Ю.М. Лотман // Научный совет по комплексной программе «Кибернетика». Предварительная публикация. – М.: АН СССР, 1977. – С. 12-13.
8. Маклюен М. Галактика Гутенберга: Становление человека печатающего: [пер. И. О. Тюриной]. / М. Маклюен. – М.: Ця навичка у рівній мірі властива кожному. Але відрізняється від узагальненої можливості опрацювати інформацію або чинити розумно Академический Проект: 2005. – 496 с. – (Фонд «Мир», «Концепция»)
9. Пинкер С. Язык как инстинкт: [пер. с англ. и общ. ред. В.Д. Мазої]. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 456 с.
10. Дж. Пітерс. Слова на вітрі. Історія ідеї комунікації: [пер. з англ. А. Іщенко] / Дж. Пітерс – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 302 с.
11. Різун В.В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В.В. Різун // Світ соціальних комунікацій: наук. журн. [гол. ред. О.М. Холод]. – Т. 1 – КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 7-11.
12. Світ соціальних комунікацій: наук. журн. [гол. ред. О.М. Холод]. – Т. 1-2. – КиМУ, ДонНУ, 2011.
13. Теорія і практика комунікації: [курс лекцій] / [Бугрим В.В., Почепцов Г.Г., Різун В.В., Холод О.М., Шмига Ю.І.]. – К.: КиМУ, 2010. – 227 с.
14. Тённис Ф. Общность и общество. Основные понятия чистой социологии: [пер. с нем. Д.В. Скляднева] / Ф. Тённис. – СПб.: Владимир Даль, 2002. – 452 с. – (Серия «Университетская библиотека»).
15. Хайдеггер М. Бытие и время [Пер. с нем. В. В. Бибихина] / М. Хайдеггер. – М.: AD Marginem, 1997. – 451 с.
16. Холод О. Соціальні комунікації: соціо- і психолінгвістичний аналіз: [навч. посіб.] / О. Холод. – [2-е вид., доп. і випр.] – К.: Київський міжнародний університет, 2010. – 391 с. – (Українська асоціація психолінгвістів).
17. Якобсон Р. Язык в отношении к другим системам коммуникации / Р. Якобсон // Избранные работы: Сост. и общ. ред. М.Л. Гаспарова. – М.: Прогресс, – 1985. – С. 324-339. – (Языковеды мира).
18. Яковец Ю.В. История цивилизации: [учебное издание] / Ю.В. Яковец. – М.: ВладДар, 1995. – 461 с.
19. Яцимірська М.Г. Сучасний медіатекст: [словник-довідник] / М.Г. Яцимірська. – Львів: ПАІС, 2005. – 128 с.

Казакова Т.В. Составляющие понятия «коммуникация» как методическая проблема курса «Теория и история социальных коммуникаций» // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.53-57.

Понятие «коммуникация» показано как восьмичленная система.

Ключевые слова: *коммуникация, общность, общество, идентификация, информационная революция, сигнификация, ментальная сущность, Другой, диалог, герменевтика, интерпретация, коммуникативные технологии.*

Kazakova T.V. Composed idea «communication» as systematic problem of course «Theory and history social communication» // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social comunicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. Part 1. – P.53-57.

Idea «communication» is showed as eightmembers system unity.

Key worlds: *communication, community, society, identical, information revolution, sign system, spiritual essence, Other, dialogue, interpretation, subjective interpretation, communicate technologies.*

Поступила до редакції 19.08.2011 р.